

פרק ט'

החקלאות

התפוקה בחקלאות¹ בשנת תשט"ז² נאמדת ב־530 מיליון ל"י, במחירים שוטפים. תפוקה זו גבוהה ב־24 אחוזים משהיתה בתשט"ו, וב־36 אחוזים משהיתה בתשי"ד. העלייה הממשית בתפוקה, לעומת תשט"ו, הגיעה לכדי 16 אחוזים, ולעומת תשי"ד — ב־23 אחוזים. עלייה ניכרת זו בתפוקה היתה במידה רבה תוצאה של תנאי האקלים הנוחים בתשט"ו, לעומת הבצורת ששררה בתשט"ו.

התשומה, להוציא תשלומי ריבית, שכר־עבודה, דמי־חכירה ורווחים, גדלה בכ־12 אחוזים, במחירים שוטפים, בעיקר כתוצאה מהרחבתה הממשית; שכן מחיריה כמעט ולא השתנו. היא הגיעה, לפי אומדן, ל־250 מיליון ל"י.

כתוצאה מכך, גדלה ההכנסה הלאומית שנוצרה בתשט"ו בחקלאות, במחירים שוטפים, ב־36 אחוזים, והיא נאמדת ב־280 מיליון ל"י בקירוב. בניכוי העלייה במדד המחירים לצרכן, הגיע הגידול בהכנסה שנוצרה בחקלאות ל־28 אחוזים.

הגידול הרב ביותר חל בתפוקה הממשית של חומרי־הגלם לחקלאות, בשעור של 33 אחוזים, ובתפוקת חומרי־הגלם לתעשייה, שגדלה ב־26 אחוזים. גידול רב חל גם בתפוקת הפירות, בעיקר הפירות הגשיריים, הבננות והזיתים, ובתפוקת הבשר, במיוחד בשר־עוף, לעומת אלה חלה ירידה ניכרת בתפוקת נכסי־השקעה, בעיקר בהרחבת רשת־ההשקיה.

מגמות אלה בהתפתחות התפוקה הממשית הן תוצאת פעולתם של שני גורמים עיקריים:

(1) תנאי האקלים, שהשפיעו על תפוקת הגידולים, ובמיוחד על יבולי גידולי־השדה ועל שטחם. בתשט"ו צומצם השטח, ואף היבול היה זעום בגלל הבצורת, ועל־כן בתשט"ו, שהיתה שנת־ברכה, חל בהם גידול יחסי רב.

(2) רווחים טובים בייצור־בשר לסוגיו, יחסית למוצרים אחרים. בעיקר התבטא הדבר בגידול עופות לבשר, אשר תהליך ייצורם מהיר יותר משל סוגי־בשר אחרים, ובהרחבה של גידול־לי־המספוא המשמשים לייצור־בשר. משקלם הרב של מוצרי בעלי־החיים בתפוקה החקלאית, והרווחים הטובים, יחסית, בחלק מהם, הביאו בשנים האחרונות לנטייה להרחיב את גידול הגרעינים והמספוא בארץ, בכדי למנוע זעזועים בייצור העלולים להיווצר בשל קשיים בייבואם. חלקה הגדול של תפוקת בעלי־החיים בתפוקה הכללית, והריווחיות הטובה שבענף זה, הם

¹ כולל חומרי־גלם לחקלאות, ונכסי־השקעה.

² השנה החקלאית תשט"ו החלה באוקטובר 1955 ונסתיימה בספטמבר 1956.

במידה רבה, תוצאת ההגנה בדיעבד הניתנת לייצורם בארץ, על-ידי הגבלת יבואם החפשי. הנימוק
 קים העיקריים למדיניות זו הם שלושה:

(1) המחסור במטבע-חוץ.

(2) הצורך החיוני באספקה מינימאלית של חלבונים מן-החי בשעת-חירום.

(3) הרצון לתמוך בחקלאות כדי למשוך אליה עובדים, ובמיוחד — כדי לתמוך בהתיישבות
 הצעירה עד להתבססותה.

עם זאת, ההוצאות המקומיות בייצור הערך-המוסף במטבע-חוץ, מיצוא או מחסכון ביבוא,
 נמוכות יותר דווקא בחומרי-הגלם התעשייתיים ובהדרים, לעומת מוצרי בעלי-חיים ופירות שו-
 נים; לפיכך, הרחבת ייצורם אינה עולה בקנה אחד עם השימוש היעיל בגורמי-הייצור שלרשות
 המשק לשם שיפור מאון-התשלומים.

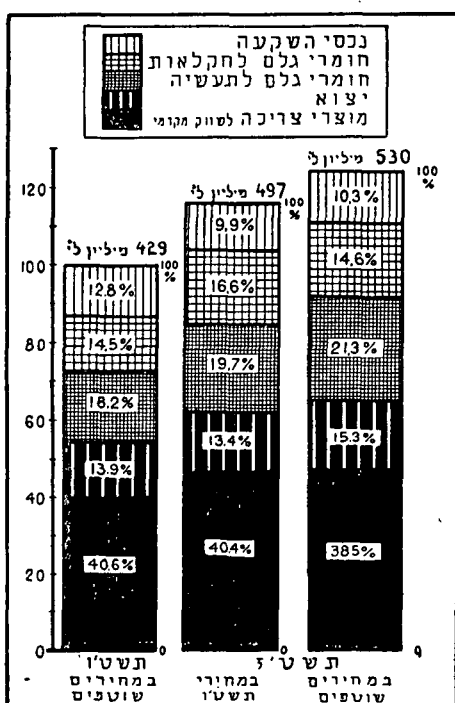
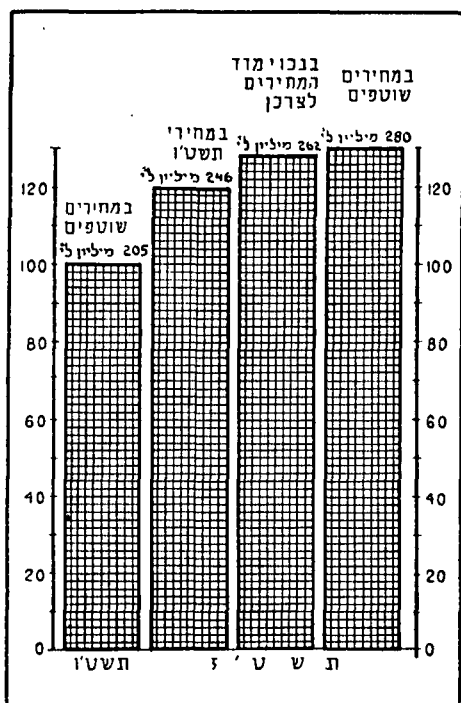
על-אף הגידול הניכר שחל במשך השנה בהכנסה הנוצרת בחקלאות, השמיעו החקלאים את
 הטענה כי נטל תשלומי הריבית והקרן על ההלוואות גדל יותר משגדלה ההכנסה הנקייה. מאחר שמר-
 בית ההלוואות שקיבלו החקלאים בעבר בריבית נמוכה איבדו מערכן הממשי, עם עליית רמת-המחירים,
 יש להניח כי ההכנסה הנקייה מההשקעות הנושאות-פרי שנעשו בהלוואות אלה עולה על הריבית
 שנדרשים החקלאים לשלם עליהן. אולם במידה שהתשלום השנתי על-חשבון קרן ההלוואה עולה על
 הפחת, לא נשארת ברירה לפני החקלאי אלא ליטול מהכנסתו הנקייה הנוותרת, ולצמצם את רמת-

ציור 2'

ציור 1'

ההכנסה שנוצרה בחקלאות, תשט"ו ותשט"ז

תפוקת החקלאות, תשט"ו ותשט"ז

הצריכה שלו. כדי למנוע את ירידת הצריכה רווח הנוהג לקבל אשראי לזמן-קצר, ממקורות בנקאיים ואחרים, כדי לעמוד בהתחייבויות. מאחר שאין הזמן הקצר לו ניתן האשראי הנ"ס מספיק כדי לגשר בין הזמן בו חלה תוספת ההכנסה הנובעת מן ההשקעות לבין הזמן בו נדרש התשלום לפרעון קרן ההלוואות, אין בו כדי למנוע כליל את הקשיים הנובעים מאי-ההתאמה והוא מביא את בעלי-המשק לפרעון הלוואה אחת על-ידי קבלת הלוואה אחרת. מאחר שמדי שנה בשנה נוסף פער בין תוספת ההכנסה לבין התשלום הנדרש על-חשבון קרן ההלוואה הראשונית, גדל גם הביקוש לאשראי לזמן-קצר. תופעה זו אינה מעידה על ירידה ברנטאביליות של החקלאות בכלל, שההכנסה בה גדלה במידה ניכרת, אלא על המצב שתואר לעיל, המחייב את החקלאי להשקיע במשקו חלק ניכר וגדל מהכנסתו הנקייה. מניעת תהליך זה תבוא רק אם מועדי התשלומים על-חשבון הקרן יותאמו לפריון ההשקעות.

בשנת תשט"ז גדל האשראי הבנקאי לזמן-קצר שניתן לחקלאות ב-24 אחוזים בקירוב, ואילו התשומה הכוללת, במחירים שוטפים, לא עלתה ביותר מאשר 12 עד 14 אחוזים. הרחבת הייצור של חומרי-גלם לתעשייה, ובמיוחד כותנה, כנראה גררה אחריה עלייה בשיעור רב יותר בצורך בהון חוזר, אולם ניתן להניח כי לפחות חלק מתוספת האשראי לזמן-קצר איפשר גם בשנה זו לחקלאים להשלים הון שנדרש להשקעות חדשות ולעמוד בהתחייבויותיהם לפרעון הלוואות לזמן-ארוך. אשר בהן כלולה גם השקעה בנכסים קיימים.

לוח ט' 1

התפוקה החקלאית, תשט"ז לעומת תשט"ז

השינוי במחירים שוטפים, תשט"ז לעומת תשט"ז	תשט"ז, במחירים שוטפים	השינוי במחירים, תשט"ז לעומת תשט"ז	השינוי הממשי, תשט"ז לעומת תשט"ז	תשט"ז, במחירים שוטפים	במיליון ל"י	במחירים	במחירים
	במחירים	במחירים	במחירים	במחירים	במחירים	במחירים	במחירים
מוצרי צריכה							
לשווק מקומי	174.0	40.6	+15.5	+1.6	204.2	38.5	+17.4
יצוא	59.9	13.9	+10.7	+22.0	80.9	15.3	+35.1
חומרי-גלם	140.0	32.7	+29.9	+5.7	190.1	35.9	+35.8
לתעשייה	77.9	18.2	+25.8	+14.9	112.6	21.3	+44.5
לחקלאות	62.1	14.5	+32.7	-5.9	77.5	14.6	+24.8
נכסי-השקעה	55.1	12.8	-11.0	+11.8	54.8	10.3	-0.5
סה"כ	429.0	100.0	+15.7	+6.9	530.0	100.0	+23.5

המסור: חישובי בנק ישראל.

1. התפוקה

(א) התפוקה הממשית

העלייה הממשית הגדולה ביותר חלה בייצור חומרי-גלם, ובמיוחד אלה המשמשים לייצור חקלאי ("מוצרי-ביניים"), אשר יכולם הושפע במידה רבה מתנאי האקלים. מאחר שהשנה שקדמה היתה שנת-בצורת, בה היו היבולים נמוכים, היו יכולי תשט"ז גבוהים ביותר לעומתם (ראה לוח ט"ז 1 ו-ט"ז 2).

העלייה העיקרית ביבולים הממוצעים בתשט"ז, לעומת תשט"ו, חלה כמובן בגידולי שדה בעל (שחת, שעורה וסורגום), בעוד שבגידולי-השלחין היו היבולים הממוצעים יציבים, או שעלו בשיעור קטן בלבד. למעשה, נבעה כל העלייה הממשית בתפוקת חומרי-הגלם לחקלאות, שהגיעה ל-33 אחוזים בקירוב — מהעלייה ביבול הממוצע, והרחבת שטח-הגידולים היתה קטנה ביותר. אף בהשוואה לשנת תשי"ד, שלא היתה שנת-בצורת, חלה עלייה ניכרת ביבול הממוצע של מרבית הגידולים.

ייצור חומרי-גלם לתעשייה גדל ב-26 אחוזים. הרחבה ניכרת חלה בכל סוגי הגידולים, פרט לסבך, בו חלה ירידה של קרוב ל-40 אחוז, כתוצאה מקשיים רבים בשנה הקודמת בקשר לאיחסון. הגידול הרב ביותר חל בצמחי-שמן הגדלים בעל (בעיקר שושמומין וחמניות), לרגל הבצורת של השנה הקודמת. כמחצית מעליית התפוקה בגידולים אלה נבעה מעליית היבול הממוצע לדונאם. גידול ניכר — לעומת תשט"ו — חל גם בתפוקת הכותנה, אך הוא נבע כולו מהרחבת השטח, ואילו היבול הממוצע לדונאם — ירד, כתוצאה מהתקפת מזיקים, שהשחיתה את היבול כליל בחמישית מן השטח, וגם בחלק מן השטחים הנותרים היה היבול נמוך מאשר בשנים הקודמות. הירידה בתפוקת הבוטנים נבעה מצימצום השטח, משום שהיצרן מצא כדאיות יחסית גדולה יותר בגידולים אחרים, ובמיוחד בכותנה. ביבול הממוצע לדונאם חלה עליית-מה. תוספת יכול סלק-הסוכר נבעה כולה מהרחבה בשטח הגידול. עם הפעלת בתי-החרושת לסוכר בתשט"ז, החלו יצרנים חדשים לגדל סלק-סוכר, והיבולים הממוצעים שקיבלו היו נמוכים יחסית; אך לעומת תשי"ד חלה עלייה ניכרת, בממוצע, שכן באותה השנה היה עוד חלק מהגידול — בעל.

השיעור הממשי של הגידול במוצרי-הצריכה הצמחיים היה קטן מהשיעור שלגבי חומרי-הגלם, מאחר שתלותם של הקודמים בתנאי האקלים אינה כה רבה, והבצורת של תשט"ו לא השפיעה עליהם בחומרה בה השפיעה על חומרי-הגלם. יכול הירקות היה גדול ב-10 אחוזים בקירוב, גידול שנבע כולו מהרחבת השטח. מאחר שבשנתיים האחרונות החל תהליך של הרחבת ייצור הירקות בהתיישבות החדשה, המנוסה פחות מהוותיקה, חלה בעת ובעונה אחת ירידת-מה ביבול הממוצע. בתפוחי-האדמה חלה עלייה ניכרת ביבול הממוצע, ולפיכך גדל גם היבול הכללי, על-אף צימצום השטח. בתפוקת גידולי המיקשה (אבטיחים, מלונים ודלעת) חלה עלייה של 18.5 אחוזים, שמרביתה באה כתוצאה מהרחבת השטח.

העדר רישום סטטיסטי מהימן למדי של מספר בעלי-החיים אינו מאפשר להעריך נכונה את השינויים בתפוקת מוצרי בעלי-החיים שמקורם בעלייה בתנובה וביעילות. תוספת תנובת-החלב, שהגיעה ל-8 אחוזים לערך, נבעה כנראה במחציתה מעליית התנובה הממוצעת (בעיקר בהתיישבות

היבולים הממוצעים של גידולים מספר, תשי"ד עד תשס"ז

השינוי, באחוזים		היבול הממוצע לדונאם, בטונות			
תשס"ז לעומת תשי"ד	תשס"ז לעומת תשי"ד	תשס"ז	תשס"ז	תשי"ד	
					חומרי-גלם לחקלאות
					מספוא גס ותחמיצים
— 8.6	+ 5.8	4.23	4.00	4.63	(בעיקר בשלחין)
					שעורה (בבעל
+36.4	+114.3	0.15	0.07	0.11	ובהשקיית-עזר)
					תירס לגרעינים
+47.6	—	0.31	0.31	0.21	(בעיקר בשלחין)
+66.7	+66.7	0.15	0.09	0.09	סורגום לגרעינים (בבעל)
					חומרי-גלם לתעשייה
+18.2	+62.5	0.13	0.08	0.11	חיטה
—42.9	—40.7	0.16	0.27	0.28	כותנה
+ 5.4	+ 5.4	0.39	0.37	0.37	בוטנים
					מוצרי-צריכה
	+12.5	1.80	1.60		תפוחי-אדמה
	+17.9	3.30	2.80		הדרים *
	+16.0	0.29	0.25		גפנים **
	+62.5	0.26	0.16		נשירים **

* הממוצע חושב לפי שטח הפרדסים נושאי-הפרי, המגיע ל-135,000 דונאם בערך.
 ** עליית היבול הממוצע משקפת גם את תוספת היבול מפרמים חדשים. בשנים האחרונות היה הממוצע הארצי נמוך בגלל הכללת שטחי כרם צעירים שעדיין לא נשאו פרי.
 המקור: חישובי בנק ישראל, לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

החדשה, בה רמת-התנובה נמוכה יחסית), ובמחציתה האחרת באה מהעלייה במספר הפרות החולבות.

שיעור הגידול הרב ביותר בין מוצרי בעלי-החיים חל בתפוקת הבשר. שיווק בשר הבקר והצאן גדל בשיעור של 11 אחוזים. כתוצאה מהמחירים הגבוהים, יחסית, לבשר, שהביאו להרחבת התפוקה — הן מגידול מיוחד של פרות ועגלים לבשר, והן מברירה קפדנית ביותר של עדר הפרות החולבות. ייצור בשר-העוף הורחב בשיעור גדול הרבה יותר ושיווקו גדל בכדי 44 אחוזים. לעומת תשס"ז. כמות הבשר הכללית ששווקה גדלה איפוא ב-33 אחוזים. העדר נתונים מספיקים אינו מאפשר לקבוע את המידה בה נבע גידול זה בתפוקה מייצור עופות מיוחדים לבשר, והמידה בה נבע הגידול מצימצום לול-ההטלה. מהנתונים על שיווק הביצים אין ללמוד דבר ברור בקשר לעלייה בתפוקת

הביצים. מצד אחד, מראים נתוני השיווק המאורגן ירידה של כ־5 אחוזים, אולם מצד שני ידוע כי במיוחד בתשט"ז הביאו התנודות הרבות במחירי הביצים לשיווק בלתי־מאורגן בהיקף משתנה.

במשך השנה הנסקרת חלה עלייה קטנה, לעומת תשט"ו, בתפוקת דג־הבריכות, אך ביבול המ־מוצע לדונאם חלה ירידה, בשל החורף הקשה. כן חלה ירידה בתפוקת דג־הים (על־אף תוספת ניכרת של ספינות־דייג), בעיקר בגלל ההפרעות לדייג בחופי תורכיה. בראשית תש"ז חלה עלייה ניכרת בדייג הימי, במיוחד בענף המכמורת, שנתאושש במידת־מה עם החזרת הספינות לשטחי הדייג בחופי תורכיה, ולאחר מיבצע סיני — גם לשדות־הדייג שבדרום הארץ. בדייג־החופים חלה ירידה מסויימת, אך בדייג במים עליונים חלה עלייה. כן חלה עלייה בשלל בכנרת ובחולה, בשל שיטות־דייג משוכללות יותר שהונהגו שם.

בתפוקת נכס־ההשקעה (שערכם חושב בהתאם להוצאות־ייצורם, פרט לבעלי־חיים, שערכם חושב לפי מחיר הבשר), חלה בתשט"ז ירידה ניכרת, לעומת תשט"ו. הסיבה העיקרית לכך היא הצימצום בהרחבת שטח־השלחין שאפשר כי הושפע על־ידי תנאי האקלים הטובים. כן חלה ירידה מסויימת בהשקעה במטעים (פרט להדרים), לעומתה, חל גידול בתפוקת הפרות (לחלב ולבשר).

ההשקעות בייצור ובשימור־קרקע לא השתנו במידה ניכרת, מאחר שהן מבוצעות במסגרת הפעולות להגברת התעסוקה, שבתקציב המיועד להן לא חל כמעט כל שינוי. עליית שכרם של העובדים בענף זה הביאה לצימצום היקפו הממשי של התקציב.

(ב) מחירי התפוקה

המחירים שקיבלו היצרנים החקלאיים בעבור התפוקה החקלאית היו גבוהים בתשט"ז, בממוצע, ב־7 אחוזים משהיו בתשט"ו, כמפורט בלוח ט־3. השינויים במחירים אלה אינם זהים עם השינויים במחירים ששילם הצרכן בעד התפוקה החקלאית, שכן הללו תלויים גם בשינויים שבהוצאות־השיווק ובתמיכות הניתנות בקשר לתפוקה.

העלייה הגדולה ביותר חלה, לפי האומדן, במחירי נכס־ההשקעה, שהוצאות־ייצורם הושפעו במידה רבה על־ידי עליית השכר.

מחירי התפוקה שנמכרה על־ידי החקלאים לענפים אחרים (כולל יצוא פרי־הדר, ולהוציא תפוקת חומרי־גלם לחקלאות) עלו ב־10 אחוזים, ואילו מחירי התפוקה כנ"ל, להוציא פרי הדר, עלו ב־4 אחוזים בלבד.

העלייה הרבה ביותר חלה במחירי פרי־הדר לייצוא. חלה עלייה במחירי כל זני פרי־ההדר, בשיעורים שונים, ובמיוחד בזן העיקרי — שאמוטי, שמחירו עלה ב־27 אחוזים בממוצע. העלייה היתה בעיקר תוצאה של צימצום היצע ההדרים מספרד בשוקי אירופה, לאחר שהכפור פגע בהם וגרם להשמדת חלק ניכר מן היבול.

במחירי בשר־בקר וצאן שקיבל היצרן חלה עלייה בשיעור העולה על 20 אחוזים בממוצע, יחד עם גידול הכמות המשווקת ב־26 אחוזים בקירוב. כן חל גידול של 44 אחוזים בכמות בשר־העוף ששווקה, שהביא לירידת מחירו ב־7 אחוזים בקירוב. נוסף על אלה חלה עלייה בשיווק בשר־

השינויים במחירים הממוצעים של התפוקה החקלאית
למשק החקלאי*, תשט"ז לעומת תשט"ו, באחוזים

מוצרי-צריכה מוגמרים	+ 6.8
ירקות, פירות ומיקשה	+ 0.4
מוצרי בעלי-חיים	+ 3.5
פרי-הדר ליצוא	+ 22.7
שונות	- 3.3
חומרי-גלם	+ 5.7
לתעשיה — מצמחים	+ 1.0
מבעלי-חיים (חלב)	+ 24.3
לחקלאות	- 5.9
בכסי-השקעה	+ 11.8
סה"כ	+ 6.9

* למעשה, אין המושג "מחירים למשק החקלאי", כפי שמשתמשים בו לצרכים סטטיסטיים, מוגדר בצורה אחידה ועיקבית. בעוד שלנבי המוצרים הכלולים בשיווק המאורגן הוא מתייחס למעשה למחירים הסיטוניים פחות הוצאות הקומיסיון, ומניחים כי ההובלה לשוק היא חלק מהוצאות-הייצור החלות על החקלאי, הרי לנבי נידוליישה, פרי-הדר וכולי, המחיר ליצרן הוא לאחר ניכוי הוצאות-ההובלה מן המשק לשוק. החישוב מבוסס על הגדרה זהה של מחיר כל מוצר בשתי השנים הנדונות.

הערות: מחירי תשט"ו — המשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

מחירי תשט"ז — נידולי תעשייה: המחלקה לתיכנון כלכלי, משרד החקלאות.

פרי-הדר ליצוא: המשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

חיתר: המחלקה הכלכלית, משרד החקלאות.

בקר מיובא כך שהעלייה במחיר הבשר הטרי נבעה כנראה מעלייה גדולה בביקוש לו. במחיר הדגים חלה עלייה, שנבעה בעיקר מהתאמת היצע דגי-היבוא לתנודות ביבולי הדיג המקומי, במטרה לקיים את חכנסות הדייגים ברמתה.

במחירי הירקות והפירות ובמחירי מוצרי-המיקשה ליצרן לא חל, בממוצע, שינוי בתשט"ז לעומת תשט"ו, אם כי במשך השנה היו בהם תנודות עונתיות חריפות למדי.

במחירי הביצים חלה בממוצע עלייה, שנבעה בעיקר מתמיכה ממשלתית (לאחר שבוטלה התמיכה שניתנה למספוא). במשך השנה היו תנודות קיצוניות במחירי הביצים ובמחירי בשר-העוף, אשר גררו אחריהן תנודות מקבילות בתפוקתם. שני מוצרים אלה הם אלטרנאטיביים מבחינת היצרן, ועל-כן אין לראות תנודות מסויימות במחיריהם במשך השנה כחוסר-יציבות, המביא נזק ליצרן. אך יש להנחית כי אלמלי פעולתם של גורמים מיוחדים (כגון, החשש שנתעורר בציבור מפני אכילת עופות שהחרקו להם הורמונים, פן יזיקו לאוכליהם), לא היו התנודות במחירים ובכמות המוצעת כה תכופות וקיצוניות.

העלייה במחירי חומרי-הגלם הצמחיים לתעשייה היתה מבוטלת, והיא חלה בסוגים מספר

של גרעיני-שמן (פשתה ושומשומין). כן חלה עליית-מה במחיר הכותנה, שנבעה מהתמיכה שניתנה לרגל התקפת המזיקים. יציבות זו במחירים היא בעיקר תוצאה מהתערבות הממשלה, במידה מכרעת, בקביעתם — ישירות או באמצעות קניית היבולים, הבטחת מחירים מינימאליים וכיוצא באלה.

במחירי החלב ליצרן חלה עלייה, שנבעה גם-היא בעיקרה מהגדלת התמיכה הממשלתית, שבאה להבטיח את המשך האספקה הסדירה של חלב בכמות הנוכחית, ולמנוע עליית המחיר לצרכן, אשר עשויה היתה להביא לעלייה ניכרת במדד המחירים לצרכן.

מדיניות המחירים בה נקטה הממשלה ביחס לחלב נבעה בעיקרה מן הרצון לשמור על יציבות מדד המחירים לצרכן. בעוד שביחס למחירי מוצרים אחרים עברה הממשלה לשימוש באמצעים עקיפים, כגון תמיכות והבטחת מחירים מינימאליים, הרי ביחס לחלב הוסיפה לפקח ישירות על המחיר, יחד עם מתן תמיכה גדולה, יחסית.

במחירי חומרי-הגלם לחקלאות חלה בממוצע ירידת-מה. מחירי השעורה היו נמוכים בממוצע ב-8 אחוזים בקירוב מהמחירים בתשט"ו, ומחירי התירס והסורגום — אף ביותר. הסיבה העיקרית לירידת-מחירים זו נעוצה ביבולים הטובים בשנה הנסקרת לעומת הבצורת שבשנה הקודמת, אשר הביאה למחסור במוצרים אלה, בעוד שהיבוא — שלא היה אז סדיר — לא היה בו כדי למנוע את עליית המחירים באותה השנה.

2. התשומה

(א) התשומה הממשית

התשומה הממשית, פרט לשכר-עבודה, לדמי-חכירה ולריבית, היתה גבוהה בתשט"ז ב-10 אחוזים משהיתה בתשט"ו. לפי אומדן גדלה גם תשומת-העבודה בשיעור דומה. גידול ניכר חל בהוצאות-ההובלה, וכן בהוצאות לגורמי-ייצור אחרים שהיקפם מושפע על-ידי גידול התפוקה, כגון חומרי-אריזה, דלק ושכר-עבודה. כן חל שינוי במקורות האספקה של המספוא, לרגל יבולי-המספוא הנמוכים בשנת תשט"ו, ועל החקלאים היה לקנות חלק גדול יותר של הגרעינים — מהיבוא. הגידול בפריון הייצור, המתבטא בהפרש שבין גידול התשומה הממשית, בכדי 10 אחוזים, לבין גידול התפוקה הממשית ב-16 אחוזים בקירוב, הוא בעיקר תוצאה של השינוי בתנאי-הטבע, אך גם תוצאה של השקעות שנעשו בעבר, ושהחלו נושאות פרי.

השטח המעובד והרכבו:

שטח הקרקע שעובדה הגיע בשנת תשט"ז ל-3,715,000 דונאם, לעומת 3,569,000 דונאם בתשט"ו. גידול זה בשטח המעובד נובע מניצול מלא יותר של שטח-הבעל בשנת תשט"ז ומהגדלת שטח-השלחין.

הרחבת שטח-השלחין, שחלה בעיקר בשטחים שעובדו לפני-כן בבעל, מאפשרת — באמצעות מחזורי-גידולים — לעבד יותר מאשר גידול אחד לדונאם לשנה, כן מתווספים שטחים קטנים, יחסית, מדי שנה בשנה, לאחר שעברו טיוב מיוחד כדי לעשותם שטח הראוי לעיבוד.

השמה המעובר, תשי"ד עד תשט"ז, כאלפי דונאם

השינוי, באחוזים		תשט"ז *	תשט"ז	תשי"ד	צורת העיבוד
תשט"ז לעומת תשט"ז	תשי"ד לעומת תשט"ז				
+ 1.6	- 4.7	2,722	2,679	2,810	גידולי-בעל
+ 11.6	+ 18.5	993	890	750	גידולי-שלחין
+ 4.1	+ 0.2	3,715	3,569	3,560	סה"כ

* הנתונים לתשט"ז אינם סופיים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

שטחם של מרבית הגידולים בשטחי-הבעל הורחב בתשט"ז לגבי השנה שקדמה לה. הרחבת שטח ההשקיה מביאה לצימצום שטח-הבעל הכללי, אולם בשנת-בצורת אין מנצלים את כל שטח-הבעל הניתן לעיבוד חקלאי, ועל-כן חל בו באותה השנה גידול, לעומת תשט"ז, אם כי לעומת תשי"ד חלה בו ירידה.

בשנת תשט"ז הורחבו שטחי כל גידולי-הבעל, פרט לאלה הכלולים בסעיף "שונות". שטח מטעי-הבעל נשאר כמעט ללא שינוי. למעשה, נוטעים מטעים חדשים בשטחי-הבעל מדי שנה בשנה, בעיקר במשקי ההתיישבות החדשה; אך לעומתם נעקרים מטעי-בעל אחרים או מועברים להשקיה. ההרחבה היחסית הרבה ביותר, בגידולי-הבעל היתה בשטחי הירקות והמיקשה, ואילו שטח גידולי המספוא והגרעינים גדל בשיעור קטן, יחסית. שטח גידולי-התעשייה, הכולל טבק, חמניות, חריץ¹, פשתה וכיוצא באלה, גדל בתשט"ז בשיעור קטן ביותר, לאחר ירידה ניכרת שחלה בשטח זה בתשט"ז.

שטח גידולי השלחין:

שטח מטעי-השלחין גדל בתשט"ז יותר מאשר שטחם של גידולי-השלחין האחרים. הגידול נבע בעיקר כתוצאה מהרחבת שטח ההדרים. קצב נטיעת מטעי הפירות הואט בשנה הנסקרת, מאחר שרק חלק קטן מהשטח הנטוע נשא פרי ומאחר שלמחירים הגבוהים, יחסית, לפירות (ובמיוחד לפירות הנשירים) צפויה ירידה שעה שהמטעים הצעירים יתחילו לשאת פרי בשנים הקרובות. אין הדבר כך ביחס לפרי-הדר, המיועד בעיקר ליצוא, שכן משקל הדרי-ישראל בשוקי-היצוא הנו קטן וכנראה לא ישפיע על המחירים במידה ניכרת. המחירים הגבוהים המתקבלים תמורת הפרי מביאים להרחבת נטיעת ההדרים בקצב מוגבר.

בשטח הירקות, תפוחי-האדמה והמיקשה חלו בשנים האחרונות תנודות, שנבעו מתנודות המחירים. בתשט"ז חלה עלייה יחסית רבה בשטח הירקות, כתוצאה מהבטחת מחירים מינימאליים על-ידי הקרן למחירי-מינימום, בשיעור גבוה, יחסית.

¹ חריץ — Safflower.

לוח ט"ו 5

שטח גידול-הבעל, תשי"ד עד תשט"ו, באלפי דונאם

הגידול	תשי"ד	תשט"ו	תשט"ז *	השינוי, תשט"ו לעומת תשי"ד		השינוי, תשט"ו לעומת תשט"ז	
				באלפי דונאם	באחוזים	באלפי דונאם	באחוזים
גידולי-תעשייה	122	108	112	—14	—11.5	4	3.7
גידולי מספוא							
וגרעינים	2,183	2,180	2,196	—3	—0.1	16	0.7
ירקות, תפוחי-אדמה ומיקשה	75	74	92	—1	—1.3	18	24.3
מטעים	239	238	240	—1	—0.4	2	0.8
שונות	91	79	57	—12	—13.2	—22	—27.9
הכנת שטח לשלחין	100	—	25	—100	—	25	—
סה"כ	2,810	2,679	2,722	—131	—4.7	43	1.6

* מספרים ארעיים.
חמקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ט"ו 6

שטח גידול-השלחין, תשי"ד עד תשט"ו, באלפי דונאם

הגידול	תשי"ד	תשט"ו	תשט"ז *	השינוי, תשט"ו לעומת תשי"ד		השינוי, תשט"ו לעומת תשט"ז	
				באלפי דונאם	באחוזים	באלפי דונאם	באחוזים
מטעים	236	287	325	51	21.6	38	13.2
גידולי מספוא וגרעינים	185	237	240	52	28.1	3	1.3
ירקות, תפוחי-אדמה ומיקשה	203	189	197	—14	—6.9	8	4.2
גידולי-תעשייה	47	81	103	34	72.3	22	27.2
בריכות-דגים	35	36	40	1	2.8	4	11.1
שונות	44	60	88	16	36.4	28	46.7
סה"כ	750	890	993	140	18.7	103	11.6

* מספרים ארעיים.
חמקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

גידול רב חל בשטח ה"שונות" בשלחין, והוא בעיקר תוצאה של העברת שטחי-מטעים במשקי-עזר — להשקיה.

מרבית הגידול בשטח גידולי-התעשייה חלה בשטח הכותנה, שהורחב ביותר מאשר כפליים. שטח הבוטנים צומצם במידת-מה בגלל הכדאיות היחסית הרבה יותר של הגידולים האלטרנאטיביים על אותם השטחים (בעיקר כותנה וגרעינים).

ה מ י ם :

לפי אומדן, עלתה כמות המים שנצרכה בתשט"ז ב-7 אחוזים, לעומת תשט"ו. אומדן מתוקן לתשט"ו מראה כי צריכת המים היתה גדולה יותר בכ-110 מיליון ממ"ק, למטרות בלתי-חקלאיות. מכפי שהונח בעבר. מאחר שכמות-המים הכללית מוגבלת, עלולה עובדה זו להקשות על הגשמת התוכנית להרחבת שטחי-השלחין בעתיד.

לוח ט"ז

צריכת המים, במיליוני מע"ק

תשט"ו		תשט"ז		השינוי בצריכה הכללית	
סה"כ	הממוצע לדונאם	סה"כ	הממוצע לדונאם	במיליוני מע"ק	באחוזים
740	831	800	806	+60	+8.1
240	—	250	—	+10	+4.2
סה"כ	* 980	1050	—	+70	+7.1

* אומדן מתוקן.

המסור: תוכנון המים לישראל.

הגורם העיקרי שהשפיע על כמות המים שנצרכה בתשט"ז, לעומת תשט"ו, היתה הרחבת שטחי-השלחין ב-11 אחוזים בקירוב.

כפי שמראה לוח ט"ז, חלה בתשט"ז ירידה קטנה בצריכה הממוצעת של מים לדונאם, לעומת תשט"ו, שכן צריכת המים של חלק ניכר מן הגידולים בשטחי-השלחין החדשים — נמוכה, יחסית. הצריכה הממוצעת בתשט"ז, לדונאם משטח-השלחין שאינו כולל מטעים צעירים, היתה כ-823 מע"ק; כלומר, על-אף שנת-הברכה, לא ירדה למעשה הצריכה הממוצעת הרגילה. כמות המים הניתנת לשטחי-המטע הצעירים תגדל בעתיד, והצריכה הממוצעת לדונאם עשויה איפוא לעלות. לדעת חקלאים רבים ניתן לצמצם את צריכת המים ללא השפעה ניכרת על היבולים. בשנה הנסקרת עדיין לא הורגש מחסור במים, ולמעשה אף לא נוצלה כל כמות המים שניתן היה לספק לחקלאות. אולם במידה בה יורחבו שטחי-השלחין, תחמיר שאלת כמות המים, וסיכויי ההרחבה הנוספת של שטח-השלחין, ובעקבותיה — גידול נוסף בתפוקה, יהיו תלויים יותר ויותר בחלוקת כמות-מים קבועה על-פני שטח גדול יותר. הדבר יתאפשר רק על-ידי קיצוב המים או העלאת מחירם.

לפי אומדן מוקדם, כמעט לא עלו מחירי התשומה בתשט"ז (פרט לתשלומי שכר-עבודה, דמי-חכירה וריבית), לעומת תשט"ו. מחירי פריטי-התשומה שנקנו על-ידי החקלאות מענפים אחרים עלו ב-6 אחוזים, ואילו מחירי פריטי-התשומה שנוצרו על-ידי החקלאות¹ ירדו ב-6 אחוזים בקירוב, לרגל יבולי-הברכה בתשט"ז לעומת תשט"ו.

העלייה הגדולה ביותר חלה, לפי המשוער, בהוצאות השירותים, בעיקר בשל עליית השכר. כן חלה עלייה של כ-12 אחוזים במחירי הצינורות ואביזרי-ההשקיה, ושל כ-11 אחוזים במחיר המספוא הקנוי, בשל ביטול התמיכה. מחירי חומרי-האריזה לפרי-הדר עלו ב-8 אחוזים בקירוב. במחירי המים, ההובלה, הדלק, חלקי-החילוף וחומרי-ההדברה חלה עלייה של 2 עד 5 אחוזים, ואילו במחירי הזבלים שניקנו והורעים שיובאו חלה כנראה ירידת-מה.

3. התמיכות הממשלתיות הקשורות בחקלאות

התמיכות הממשלתיות הקשורות בחקלאות ניתנות בקשר לשיווק מוצרים חקלאיים או לשימוש בגורמי-הייצור בחקלאות, בדרך-כלל לשם השגת אחת המטרות הבאות, או מטרות מספר: —

- (א) תמיכה בהתיישבות החדשה.
- (ב) שמירה על יציבות המחירים לצרכן.
- (ג) עידוד ייצורה של התוצרת החקלאית המיועדת לייצוא או להחלפת היבוא.
- (ד) עידוד צריכתה של תוצרת חקלאית מסוימת.
- (ה) עידוד השימוש בגורמי-ייצור מסוימים.

הנהנים הסופיים מן התמיכות אינם זהים תמיד עם אלה המקבלים אותן במישרין. ההנאה מהתמיכות מתחלקת על-פי רוב בין קבוצות שונות של יצרנים וצרכנים, ומבחינה מעשית אין אפשרות להעריך את מידת-ההנאה מהתמיכה² של כל קבוצה.

בשנת תשט"ז הופסקה העלייה המתמדת, שהיתה בשנים הקודמות, בהיקף ההוצאות הכספיות של הממשלה לתמיכות הקשורות בחקלאות, והן נשארו פחות או יותר ברמתן בשנה שקדמה לה. לעומת זאת, חל שינוי בשיטת מתן התמיכה, שהתבטא במעבר מתמיכה הניתנת בקשר לאחד מגורמי-הייצור — כגון מספוא מרוכז — לתמיכה הצמודה לשיווק המוצר הסופי — כגון חלב וביצים. מעבר זה מנע ביזבוז המספוא המרוכז, שנבע מזולתו ביחס לגורמי-ייצור אחרים. כן חלו תמורות מסוימות בחלוקת סך-כל התמיכות בין המוצרים השונים, אשר נבעו משינויים בגובה התמיכה הממוצעת הניתנת לפי השיווק, ומהשינויים בהיקף שיווקם של המוצרים הנתמכים (ראה לוח ט"ו-8).

¹ חומרי-גלם שנוצרו בחקלאות והמיועדים לייצור חקלאי היוו בשנים תשט"ו ותשט"ז 40 עד 45 אחוזים מכלל התשומה החקלאית.

² ההנאה מתמיכה הניתנת בקשר לגידול תעשייתי, למשל, מתחלקת בין היצרנים החקלאיים של גידול זה לבין

**התמיכות הממשלתיות הכספיות הקשורות בחקלאות,
באלפי ל"י**

תשט"ו	תשט"ז	השני
התמיכות הקשורות בתפוקה		
4,267	7,630	+3,363
35	1,430	+1,395
החלב		
הביצים		
הירקות (כולל		
5,481	4,808	— 673
1,672	936	— 736
268	2,935	+2,667
1,355	1,115	— 240
80	74	— 6
50	100	+ 50
59	325	+ 266
הפירות		
הכותנה		
הבוטנים		
סלק-הסוכר		
הטבק		
הדגים		
13,267	19,353	+ 6,086
ס ה " כ		
התמיכות הקשורות בגורמי-הייצור		
7,342	1,991	—5,351
20,609	21,344	+ 735
סך-כל התמיכות		

ח מ ק ו ר : המחלקה לתיכנון כלכלי, משרד החקלאות.

(א) התמיכות הקשורות בתפוקה

החלב:

בהיקף ההוצאה הכספית לתמיכה שניתנה לפי שיווק החלב חלה בשנת תשט"ז עלייה בשיעור של 79 אחוזים, לעומת השנה שקדמה לה. בחלקה הגדול נבעה עלייה זו מהמעבר מן התמיכה שניתנה בקשר למספוא — לתמיכה הקשורה בשיווק החלב, שעלתה מ-41.6 פרוטות לליטר — ל-70 פרוטה לליטר.

הביצים:

עד לביטול התמיכה הקשורה במספוא, בפברואר 1956, כמעט לא ניתנה כל תמיכה ישירה לפי שיווק הביצים, ותוצרת הלול נתמכה באמצעות המספוא המזול בלבד. לאחר הפסקת התמיכה באמ-

צעות המספוא, ניתנה במשך תקופה מסוימת תמיכה בגובה של 10 פרוטות לכל ביצה ששווקה בשיווק מאורגן.

הירקות ותפוחי-האדמה:

התמיכה הקשורה בירקות — כוונתה היתה לשמור על יציבות המחירים, והיא ניתנה על-ידי השתתפותה הקבועה של הממשלה בקרן למחירי-מינימום לירקות, ועל-ידי תמיכה לשיווק הירקות בתקופות של עליית-מחירים עונתית. כן ניתנה תמיכה המכוונת לעידוד ייצואם של ירקות טריים ושל ירקות המעובדים בתעשייה.

סך-כל ההוצאה הכספית של הממשלה לתמיכות אלה ירד בשנת תשט"ו, לעומת שנת תשט"ז. הירידה חלה בתמיכה להזלת המחירים, בעוד שבתמיכה ביצוא חלה עלייה מסוימת. באביב 1956 הבטיחה הממשלה, בשיתוף עם הקרן למחירי-מינימום לירקות, מחירים לסוגים מסוימים של ירקות לעונת הסתיו והחורף, במטרה לעודד את הייצור ולמנוע עליית מחירים. ואמנם, ייצור הי-רקות שלגביהם הובטחו המחירים מראש — גדל; אך התברר כי במחירים שהובטחו עלתה הכמות המוצעת על הכמות המבוקשת, ובשווקים הצטברו עודפי-ירקות גדולים. אז ניתנה תמיכה, אשר הזילה את מחיריהם לצרכן, גרמה להגברת הצריכה ולצימצום כמות העודפים, ובכך הקטינה את ההוצאה לקניית העודפים.

כמחצית ההוצאה לתמיכה על הירקות היותה התמיכה שניתנה על תפוחי-האדמה. בהיקף ההוצאה הכספית לתמיכה זו, לא חל שינוי לעומת השנה הקודמת, והיא הסתכמה בשנת תשט"ז ב-2 מיליון ל"י בקירוב.

דרך זו של הבטחת מחירים מינימאליים גבוהים, יחסית, מביאה לידי ייצור עודפים מעל כוח-קליטתו של השוק, נוסף על עודפים "בלתי-מתוכננים" העשויים להיווצר בשל יכולי-ברכה. ייתכן אמנם כי הוצאות הממשלה לתמיכה זו נמוכות מההוצאות שעשויות היו להיגרם על-ידי מחסור בירקות ועליית מדד המחירים לצרכן; אולם מטרה זו ניתן להשיג גם על-ידי הבטחת מחירים נמוכים יותר.

הפירות:

עיקר התמיכה בקשר לפירות ניתן לשיווק הבננות, במטרה להזיל את מחירן לצרכן. ההוצאות הכספיות שהיו כרוכות בתמיכה זו ירדו בשנת תשט"ז לעומת תשט"ו, בעקבות ההורדה הניכרת בגובה התמיכה הממוצעת, שנתאפשרה על-ידי הגדלת היצע הבננות שהיתה מלווה בירידת מחירן בשוק. אולם כיוון שהכמות המשווקת לפיה ניתנת התמיכה — גדלה, לא היתה הירידה בהיקף ההוצאות לתמיכה — גדולה.

הכותנה:

ההוצאה הכספית לתמיכה זו הגיעה בשנת תשט"ז ל-3 מיליון ל"י, וברובה ניתנה כפיצוי לחקלאים על הנזקים שגרמו להם המזיקים.

הממשלה הקצתה 3.8 מיליון ל"י, שחולקו בין יצרני הכותנה בהתאם למידת הנזק ליבולם. להתיישבות החדשה ניתנה תמיכה, ואילו לחקלאים הוותיקים ניתנה תמיכה קטנה יותר, בתוספת הלוואה. התמיכה הגיעה ל-2.5 מיליון ל"י, וההלוואה — ל-1.3 מיליון. כן ניתנה תמיכה בהתאם לכמות הייצור, שהועלתה מ-100 ל"י לטון, בשנת תשט"ו, ל-150 ל"י בתשט"ז.

ה ב ו ט נ י ם :

סך ההוצאה הכספית לתמיכה בקשר לבוטנים ירד בשנת תשט"ו, לעומת שנת תשט"ז, בגלל הצימצום בהיקף הייצור של בוטנים. בשנת תשט"ז לא הופנו בוטנים מתוצרת מקומית לתעשיית השמן, וכל התמיכה שניתנה על בוטנים — ניתנה ליצוא ולהתיישבות החדשה. נראה כי אין בתמיכות אלה כדי לעודד את ייצור הבוטנים יותר מאשר גידולי-מספוא, למשל, אף כי תרומת ייצור הבוטנים לשיפור מאזן-התשלומים גדולה יותר.

ה ד ג י ם :

בהיקף ההוצאות הכספיות של הממשלה לתמיכה זו חל בשנת תשט"ז גידול ניכר, לעומת שנת תשט"ו, וכולו בא מהגדלת התמיכה בדייג הימי. התמיכה הגדולה ביותר ניתנה לדיג-המכמורת. מתחילת שנת 1956 הועלתה התמיכה לדיג-המכמורת בהתאם לכמות השלל, ונוסף על-כך ניתן תשלום קבוע ליום-הפלגה, בהתאם לגודל הספינה. בדרך חדשה זו של מתן תמיכה לדיג-המכמורת יש מעבר מתמיכה הצמודה לתפוקה — לתמיכה לפי גורם-הייצור, אשר יש בה כדי לעודד הפלגות, ולא-רדוקא ייצור, ולפיכך היא מביאה לביובו דלק וכולי. נוסף לכך תמכה הממשלה בשנת תשט"ז בדיג-המכמורת על-ידי שהשתתפה ב-40 אחוז בהוצאה לרכישת ספינות, שגם היא מהווה תמיכה לפי גורם-הייצור. לדיג-אורות ניתנת תמיכה בהתאם לכמות השלל, ששיעורו הממוצע הועלה בשנה הנסקרת, ולדייג באילת, המהווה חלק קטן מדיג-הארץ, הבטיחה הממשלה מחיר מינימאלי. על-אף הגידול הניכר בתמיכות, בשנה הנסקרת, לא עלתה בה תפוקת הדייג.

(ב) התמיכות באמצעות גורמי-הייצור

עיקר ההוצאה הכספית לתמיכות אלה מוצא על המספוא. היקף התמיכה בקשר למספוא ירד מ-7.3 מיליון ל"י בשנת תשט"ו ל-2 מיליון בשנת תשט"ז, והתמיכה הופסקה בפברואר 1956, כאשר שער-החליפין ליבוא כוספות וחלבונים הועמד על 1.800 ל"י לדולר, במקום 1.650 ל"י. באותה עת הועלו מחירי הכוספות המקומיות, מתוך המגמה להשוותם עם המחירים שבשוק העולמי. תמיכות עקיפות נוספות לגורמי-הייצור, ושהיקפן לא חושב כאן, ניתנו בקשר למים, בצורת כיסוי הגרעון של חברת "מקורות", ועל-ידי הולת מחיר החשמל המשמש לשאיבת-מים. כן ניתנה תמיכה להשקעות בחקלאות על-ידי מתן הלוואות שאינן צמודות במלואן לערכן הממשי בשעת נתינתן, ושהריבית עליהן נמוכה מהריבית שבשוק.

תמיכות הקשורות בגורמי-הייצור מעודדות בראש ובראשונה את השימוש באותם גורמים, שכן בדרך זו מגדיל החקלאי את התמיכה שהוא מקבל. אולם אין דרך שתבטיח כי אמנם ישמשו

גורמיייצור אלה לאותה מטרה סופית שבה בלבד מעוניינת הממשלה. במרבית המקרים לא היו גורמיייצור באמצעותם ניתנו התמיכות אלא צינור להעברת תמיכה שהיתה מכוונת לעידוד כללי של הייצור או ליציבות-המחירים, ואילו רק במיעוטם ייתכן כי הכוונה היתה להגביר גם את השימוש בגורמיייצור, כדי להגדיל את פוריות הקרקע, למשל, על-ידי שימוש רב יותר בדשנים.

שיטת תמיכה זו מביאה לעיוות יחסי-המחירים ולביזבזו של גורמיייצור, ועל-כן יש מן החיוב בשינוי שיטת התמיכה ובהצמדתה למטרה הסופית.

(ג) התמיכה להתיישבות החדשה

התמיכה המיוחדת שניתנה לתוצרת ההתיישבות החדשה היתה מיועדת להעלות את רמת ההכנסות של המתיישבים, ולעודדם להגדיל את היקף הייצור החקלאי. היא ניתנה כתוספת למחירי התוצרת של התיישבות זו, במודרג בהתאם לדרגת התבססותו של הישוב. בלוח ט'9 מפורט גובה התמיכה המיוחדת שניתנה בשנים תשט"ו—תשט"ז להתיישבות החדשה, נוסף על התמיכה ממנה היא נהנית יחד עם כל שאר החקלאים. לוח ט'9 אינו כולל את תוספת התמיכה על הירקות ואת תוספת התמיכה על נזקי הכותנה, אותה קיבלה ההתיישבות החדשה בשל מעמדה זה.

לוח ט'9

התמיכות המיוחדות בקשר לתוצרת ההתיישבות החדשה
שניתנו על-ידי תוספת למחיר, תשט"ו ותשט"ז, באלפי ל"י

השינוי	תשט"ז	תשט"ו	
—216	434	650	תפוחי-אדמה *
—118	182	300	בוטנים
— 6	74	80	סלק-סוכר
+ 50	100	50	טבק
+100	100	—	זיתים
+441	441	—	חלב-בקר
+251	1,331	1,080	סה"כ

* ההתיישבות החדשה קיבלה בקשר לירקות תמיכה בנוכה של 930,000 ל"י בתשט"ו ר-1.148 מיליון ל"י בתשט"ז הכוללת גם תמיכה הניתנת לחקלאים אחרים.
המקור: המחלקה לתיכנון כלכלי, משרד החקלאות.

מתן התמיכה למרבית המוצרים שיצרה ההתיישבות החדשה, אם-כי בשיעורים שונים, החליש את השפעת ההכוונה שבתמיכה לעידוד גידולים מסויימים, והיא פעלה להעלאת רמת-ההכנסה הכללית, ולעידוד הפעילות החקלאית בכללה — לעומת התעסקות אחרת.

את התמיכה בהתיישבות החדשה יש לראות בחלקה כהשקעה לזמן-ארוך בענף החקלאות. היא נותנת למתיישבים החדשים אפשרות של קיום והתפרנסות מעבודה בחקלאות, בתקופה בה אינם מנוסים עדיין, ופריזם נמוך; בכך היא מאפשרת להם להכשיר עצמם לייצור יעיל בעתיד.

4. ההשקעות

(א) היקף ההשקעות

ההשקעה הגולמית הסתכמה בשנת 1956 ב-125 מיליון ל"י, לעומת 121 מיליון ב-1955¹, כלומר חלה בה עלייה של 3 אחוזים. גידול זה בהשקעה הוא תוצאה של עליית-מחירים בת 10 אחוזים בקירוב, ושל ירידה בהיקפן הממשי של ההשקעות, בכדי 5 אחוזים. הירידה הממשית הגדולה ביותר חלה בהשקעות במפעלי-יסוד ציבוריים², שהיקפן הכספי לא גדל, לעומת 1955 — בעוד שעליית-המחירים הביאה לצימצום היקפן הממשי. גידולן של השקעות במשקים החקלאיים ב-5.0 מיליון ל"י, במחירים שוטפים, לא היה בהן כדי להביא את שיעורן הממשי להיקף של שנת 1955, וחלה בהן איפוא ירידה של 3 אחוזים בקירוב. חלקן של ההשקעות במשקים החקלאיים בכלל ההשקעות בחקלאות כמעט ולא השתנה, והוא הגיע ל-59 אחוזים.

(ב) ההשקעות במשקים החקלאיים

הגידול היחסי הרב ביותר חל, לפי אומדן, בהשקעות בבנייני-משק, שגדלו במחירים שוטפים ב-50 אחוז. הסיבה להתפתחות זו נעוצה בהרחבת הייצור המקומי של חומרי-גלם לחקלאות (גרעינים, חציר וכיו"צ) והרחבת ייצורם של חומרי-גלם לתעשייה — במיוחד כותנה — וגרעיני-שמן שיש לאסמם בתוך המשק. כן נעשו השקעות ניכרות בבתי-אריזה מרכזיים, ביישובים חדשים ובמכוני-מחקר. גידול ההשקעה במטעים נובע בעיקר מנטיעה מוגברת של פרי-הדר ומהשקעות נוספות במטעים צעירים קיימים.

מספר המכונות החקלאיות היה בתחילת 1956 נמוך משהיה בראשית 1955. ירידה זו באה כתוצאה מבלייה ומהתיישנות רבה של טראקטורים, קומביינים ומכששים, שיבואם באותה השנה לא הדביק אותה. חל גם שינוי בהרכב המכונות: הבלייה הרבה ביותר היתה בטרקטורי-זחל, שרובם הובאו ארצה בשנים הראשונות למדינה, והם מכוונים בעיקר לעיבוד שטחי פלחה-בעל, הקטנים והולכים. בשנת 1955 בלו לפי אומדן 500 טראקטורי-זחל, ויצאו מן השימוש; ואילו יבואם הגיע רק ל-218. בשנים 1955 ו-1956, חלה גם בלייה ניכרת במכונות האחרות, אך יש להניח כי היבוא ב-1956 הספיק כדי לכסותה, במיוחד במקרה של טראקטורים אופניים, המתאימים במיוחד לעיבוד שטחי-שלחין ולמטעים. מספר הטרקטורים האופניים שיצאו מן השימוש בשנת 1955 היה 200, ואילו יבואם הסתכם בשנים 1955 ו-1956 ב-885.

¹ מספר מתוקן.

² השקעות במפעלי-מים, בייצור ובהכשרת-קרקע, המבוצעות וממומנות בעיקר על-ידי הממשלה, המוסדות הלאומיים, תה"ל ו"מקורות".

מספר המכונות החקלאיות, 1955 ו-1956

היבוא בשנת 1956	ראשית 1956	היבוא בשנת 1955	ראשית * 1955	
100	1129	118	1571	טראקטורי-וחל
750	2311	135	2376	טראקטורים אופניים
850	3440	253	3947	סה"כ
124	1155	41	1199	קומביינים
60	580	20	610	מכבשים

* מספרים מתוקנים.

ח ס ק ר: המדור למיכון, משרד החקלאות.

בשנת 1956 יובאו ארצה, נוסף לטראקטורים, חלקי-חילוף למכונות וציוד חקלאי בשווי של 8.4 מיליון ל"י (בעיקר מכונות נגררות, אביזרים וחלפים), לעומת 6.3 מיליון ב-1955. ההשקעות בציוד מיכאני, כולל הוצאות התקנתו, הסתכמו ב-14.5 מיליון ל"י ב-1956, לעומת 12.5 מיליון ב-1955.

כן חלה עלייה בהשקעות בבקר, בפרות לחלב (בין 1954 ל-1955 לא עלה, למעשה מספרן של אלה במשק), ובמיוחד בבקר לבשר, לאור הרווחים הטובים בענף-מישנה זה. העדר נתונים מהימנים אינו מאפשר קביעה החלטית של היקף ההשקעה שנעשתה בבקר; אך לפי אומדן הגיע ב-1956 מספר הפרות החולבות ל-40,000, לעומת 38,000 ב-1955, כלומר חלה עלייה של כ-5 אחוזים. עיקר ההשקעה בבקר נעשה מאמצעיו של החקלאי, והברירה הקפדנית מותירה במשקו פרות בעלות תנובת-חלב גבוהה, יחסית. כן נעשו השקעות בגידול עגלים לבקר ולבשר.

עדר הכבשים גדל ב-1956 בכ-15 אחוזים, והגיע ל-100,000 ראש בקירוב; ואילו במספר העזים הגזעיות, שהגיע ל-45,000, לא חל בשנה הנסקרת שינוי לעומת 1955. בדייג נעשו ההשקעות ב-1956 בעיקר בבריכות-דיגים, בעוד שב-1955 נעשו השקעות גדולות ברכישת ספינות-דייג.

הירידה הגדולה ביותר חלה בהשקעות בסידורי-השקיה במשקים החקלאיים, אשר ב-1956 היו קטנות ב-14 אחוזים משהיו ב-1955. שינוי זה הוא תוצאה של זירוז ביצוען של תוכניות-השקיה בתשט"ו, בעקב הבצורת.

(ג) ההשקעות במיפעל-ייסוד ציבוריים

היקף ההשקעות הממומנות על-ידי גופים ומוסדות ציבוריים תלוי בעיקר בהחלטת הממשלה, בדבר הסכום התקציבי שאפשר להעמידו לצורך מטרות אלה. כקרה-מנחה לגבי קצב ההשקעות

ההשקעות בחקלאות, במחירים שוטפים, 1955 ו-1956

באחוזים		1956		1955	
1956	1955	במיליוני ל"י באחוזים	במיליוני ל"י באחוזים	במיליוני ל"י באחוזים	במיליוני ל"י באחוזים
ההשקעות במשקים החקלאיים					
27	28	20	19	מטעים	
20	26	15	18	התקנת רשתות-השקיה	
53	46	39	32	השקעות אחרות *	
100	100	59	74	58	69
סה"כ					
ההשקעות במפעלי-יסוד ציבוריים					
80	81	41	42	השקיה	
20	19	10	10	ייצור והכשרת-הקרקע	
100	100	41	51	42	52
סה"כ					
		100	125	100	121
ס"כ ההשקעות					

* כולל השקעות בבנייני-משק, בצידור, בבעלי-חיים ובדיג.
המקור: חישובי בנק ישראל.

במיפעל המים הארצי, במיפעלים אזוריים, בניקוז, בייצור ובשימור-הקרקע שימש השיקול כי הוצאות-הבטחון הגדולות מונעות את האפשרות של הרחבת קצב ההשקעה, ולפיכך נשארה רמה זו קבועה, בהיקפה הנקוב.

(ד) מימון ההשקעות

בשנת 1956, כב-1955, מומנו למעלה מ-80 אחוז מההשקעות על-ידי מקורות ממשלתיים ולאומיים, בריבית נמוכה מהריבית שבשוק. הנותר בא מידי החקלאים — אם מהכנסתם הנקייה, ואם מאשראי שקיבלו לשם כך ממקורות שונים ובכללם אשראי בנקאי.

יש להדגיש כי נתוני לוח ט' 12 מראים את מימון ההשקעות החדשות שנעשו בשנת 1956, אך אין הם משקפים את היקפן הכספי של ההוצאות הנוספות של החקלאים לרכישת נכסי-השקעה קיימים, ובמיוחד על-ידי החזרת הקרן של הלוואות שקיבלו בעבר, שקצב פרעונן מהיר יותר, בדרך-כלל, מהתבלותו של הנפס.

מקורות-המימון להשקעות בחקלאות, 1955 ו-1956

1956		1955		
במיליוני ל"י	באחוזים	במיליוני ל"י	באחוזים	
103.7	82.8	97.9	80.8	הממשלה והסוכנות היהודית
21.6	17.2	23.2	19.2	מקורות עצמיים של החקלאים *
125.3	100.0	121.1	100.0	סה"כ

* כולל הון עצמי ואשראי שנתקבל ממקורות אחרים.
המקור: חישובי בנק ישראל.

פרעון הלוואות לזמן-ארוך על-ידי החקלאים גדל משנה לשנה בקצב גדול יותר מגידול ההלוואות החדשות, המתקבלות לזמן-ארוך. פירוש-של-דבר הוא, כי היקף ההתחייבויות שלהם לזמן-ארוך — מצטמצם. בחלקו הוא מתאפשר על-ידי ההכנסה הנוספת של החקלאי, מן ההשקעה, ובחלקו האחר הוא כרוך במעבר להתחייבויות לזמן-קצר. לא נעשה עדיין נסיון לאמוד את שיעור ההשקעה של חקלאים ברכישת נכסי השקעה קיימים וחדשים כאחד, בהשוואה להלוואות החדשות לזמן ארוך, הנוספות בחקלאות, ולהסיק מכך באיזו מידה הושגה התקדמות לקראת השתחררות מעול התובות, או אם נוספות התחייבויות.

כן חל גידול בהשקעות במלאי (אשר אינן כלולות בחישובים אלה), הן בעקב יכולי-הברכה והן בעקב הרחבת ייצורם של חומרי-גלם חקלאיים ותעשייתיים המאוחסנים על-ידי החקלאים.

(1) ההשקעות שמומנו על-ידי הממשלה, מתקציב-הפיתוח

89 אחוזים מתקציב-הפיתוח לחקלאות ניתנו ב-1956 בצורת הלוואות. 39 אחוזים מן ההלוואות השקעות ישירות נעשו על-ידי הממשלה בעיקר במסגרת החזקת ההיאחזויות בערבה, בתחנות-נועדו למשקים חקלאיים, ו-61 אחוזים — למוסדות ולמיפעלים ציבוריים. נסיון, ובמניות בנק ישראל לחקלאות והחברה לפיתוח החולה, כן השקיעה הממשלה בייצור, בהכשרת-קרקע, במטרות חקלאיות שונות בקשר לשיפור מיתקני הדיג, בפיתוח מוסדות לחינוך ולמחקר, וכולי.

את מרבית הוצאות תקציב-הפיתוח בחקלאות, ככלל השנים האחרונות, כיוונה הממשלה להש-קיה (במיפעלי-מים וברשתות-השקיה בשדות). כ-35 מיליון ל"י, או 65 אחוזים מהתקציב, הופנו למטרה זו, ו-74 אחוזים מסכום זה שימשו להשקעות במיפעלי חברת "מקורות". ההלוואות האחרות שנתנה הממשלה כוללות הלוואות לקה"ל, לייצור ולשימור-הקרקע, וכן הלוואות למטרות שונות אחרות הדרושות להשקעות המשלימות את ההשקעות שפורטו לעיל.

הוצאות תקציב-הספיקה לחקלאות — השקעות וחלוואות לזמן-ארוך, 1956, באלפי ל"י

הייעור	סה"כ	ההשקעה הממשלתית הישירה	סה"כ	חלקאים			למוסדות		
				סה"כ	באמצעות בנק ישראל לחקלאות	בצינורות אחרים (הסוכנות, בנקים ומוסדות כספיים)	סה"כ	בנק ישראל לחקלאות	שונים
מיפעלי־מים (אזוריים וארציים)	26,303	400	25,903	—	—	—	25,903	—	25,903
ייעור והכשרת־קרקע	2,551	1,051	1,500	268	268	268	1,232	—	1,232
ניקוז	1,116	646	470	116	116	116	354	354	—
סידורי־השקיה	9,192	135	9,057	8,667	5,370	3,297	390	—	390
מטעים	5,367	200	5,167	4,416	3,239	1,177	751	—	751
בעלי־חיים	927	22	905	905	905	905	—	—	—
דיג	407	307	100	100	75	25	—	—	—
שונות	7,893	3,067	4,826	4,426	3,426	1,000	400	—	400
סה"כ	53,756	5,828	47,928	18,898	13,399	5,499	29,030	354	28,676

המקור: חישובי בנק ישראל, לפי נתוני החשב הכללי, משרד האוצר.

כן מימנה הממשלה מן התקציב השקעות במטעים, בסכום של כ-5.2 מיליון ל"י — בעיקר הלוואות לנטיעת פרדסי פרי-הדר.

הצינור העיקרי למתן הלוואות מתקציב-הפיתוח היה בנק ישראל לחקלאות, דרכו עברו 72 אחוזים מסך-כל הלוואות שניתנו למשקים החקלאיים. רוב הלוואות שניתנו למוסדות — ניתנו על-ידי הממשלה במישרין.

(2) ההשקעות שמומנו על-ידי הסוכנות היהודית

השקעות המחלקה להתיישבות של הסוכנות היהודית הגיעו ל-53 מיליון ל"י, בקירוב. ההוצאה הגדולה ביותר של מחלקה זו היתה להמשכת הפעולות ביישובים החדשים שהוקמו על-ידיה בעבר, ולהקמת עשרים יישובים חדשים, ובהם כ-1,000 יחידות-משק.

(3) ההשקעות שמומנו על-ידי החקלאים

החקלאים משקיעים בדרך-כלל שני סוגי השקעה: השלמת מימון של המטרות שלצרכיהן קיבלו הלוואות מתקציב-הפיתוח; ומימון מלא של מטרות שאין מקציבים לצרכיהן הלוואות מתקציב-הפיתוח.

מאחר שתקציב-הפיתוח מימן לפי אומדן כ-70 אחוז מההשקעה בפועל, ניתן לשער כי 6 מיליון ל"י ממקורות החקלאים עצמם נועדו להשלמת המימון של מטרות מן הסוג הראשון ו-16 מיליון הושקעו בעיקר בבעלי-חיים, במיבני-משק ובמטעים שונים, אשר מחירי תוצרתם בשוק גבוהים.

5. האשראי

(א) היקף האשראי הבנקאי

מסוף שנת 1955 הורחב האשראי הבנקאי לזמן-קצר לחקלאות מ-76.7 מיליון ל"י ל-95.3 מיל-יון. חלה, איפוא, עלייה ב-18.6 מיליון ל"י, שהם 24 אחוזים. כמקור הגדול ביותר לתוספת-האשראי שימשו המוסדות הבנקאיים, שהוסיפו מאמציהם-הם כ-10 מיליון ל"י ליתרות-האשראי. גידול זה העלה אך במעט את חלקו של האשראי שנתנו המוסדות הבנקאיים לחקלאות, בכלל האשראי הניתן על-ידם: מ-25.3 אחוזים מסך היתרות, בסוף 1955, ל-26 אחוזים בסוף 1956. אולם גידול זה היה בעיקר תוצאה של פעולות ההכוונה שבנק ישראל גטס בהן. האשראי שנתנו המוסדות הבנקאיים במסגרת הוראות-הנפח והוראות-הנזילות גדל ב-5.2 אחוזים בלבד, בעוד שהאשראי שהם נתנו לפי שיחרורים ממסגרת הוראות-הנפח והוראות-הנזילות גדל ב-29 אחוזים.

מתוך סך יתרות האשראי הבנקאי שנוספו לחקלאות בתשט"ז, בסכום של 18.6 מיליון ל"י, היו 13.5 מיליון, שהם 73 אחוזים, אשראי שניתן בהכוונה על-ידי בנק ישראל באמצעות המוסדות הבנקאיים (שיחרורים מהוראות-הנפח ומהוראות-הנזילות) וכן ישירות (נכיון-מישנה). אין האשראי שניתן לחקלאות במסגרת ההכוונה משקף את כל האשראי שהוכוונו לחקלאות

לוח ט' 14

יתרות האשראי לחקלאות, 1955 ו-1956, במיליוני ל"י

השינוי		31.12.56	31.12.55	
במיליוני ל"י	באחוזים			
+ 15.1	+ 10.1	76.4	* 66.3	מאמצעי המוסדות הבנקאיים
+ 161.7	+ 5.5	** 8.9	3.4	נכיון-מישנה בבנק ישראל
				מפקדונות הממשלה במוסדות
+ 42.8	+ 3.0	10.0	7.0	בנקאיים — אשראי להון-חוזר
+ 24.1	+ 18.6	95.3	76.7	ס"כ יתרות האשראי לחקלאות

* מספר מחוקק

** כולל נכיון-מישנה במטבע-חוץ בסך 455,000 ל"י.

חמסור: בנק ישראל.

לוח ט' 15

יתרות האשראי לחקלאות מאמצעי המוסדות הבנקאיים, 1955 ו-1956, במיליוני ל"י

השינוי, סוף 1956 לעומת סוף 1955		31.12.56	31.12.55	
במיליוני ל"י	באחוזים			
				א. האשראי מאמצעי המוסדות הבנקאיים
				1. אשראי הבנקים במסגרת הוראות-הנפח והוראות-הנוזלות
+ 1.2	0.5	28.9	28.4	
				2. אשראי האגודות השיתופיות במסגרת הוראות-הנפח והוראות-הנוזלות
+ 14.5	1.5	11.8	10.3	
+ 5.2	2.0	40.7	38.7	סה"כ
				ב. האשראי בהתאם לשחרורים מהוראות-הנוזלות
+ 14.7	3.4	26.6	23.1	3. על-ידי הבנקים
+ 00.2	4.6	9.1	4.5	4. על-ידי האגודות השיתופיות
+ 29.0	8.0	35.7	27.6	סה"כ
+ 15.1	10.0	76.4	66.3	סך-כל האשראי מאמצעי המוסדות הבנקאיים א' ו-ב'

חמסור: בנק ישראל.

בפועל. למעשה ניתן אשראי גם למיפעלים תעשייתיים המעבדים חומרי-גלם שנוצרו על-ידי החקלאות. כדי שישבו ויתנוהו כמקדמות לחקלאים אשר מהם קנו המיפעלים את חומרי-הגלם. הוא הדין ביחס למיפעלים המייצרים חומרי-גלם עבור החקלאות. כגון דשנים; אלה קיבלו הלוואות בכדי שיוכלו למכור לחקלאים באשראי. כן ניתן אשראי נוסף לארגוני השיווק החקלאיים.

לוח ט' 16

הרכב יתרות האשראי הבנקאי לזמן-קצר לחקלאות, 1955 ו-1956, במיליוני ל"י ובאחוזים

באחוזים		במיליוני ל"י	
סוף 1956	סוף 1955	סוף 1956	סוף 1955
האשראי הבנקאי			
המוכוון*			
8.3	5.5	7.9	4.2
כותנה לסיבים			
7.7	4.5	7.3	3.5
פרדסנות			
חלב וביצים (על-ידי			
7.8	6.5	7.4	5.0
אירגוני הקנייה)			
7.2	7.8	6.9	6.0
פלחה			
20.5	20.4	19.5	15.5
אחרים			
הלוואות לתקופה של שנה			
5.8	4.9	5.6	3.8
עד שלוש, להמרת חובות			
57.3	49.6	54.6	38.0
האשראי הבנקאי			
הבלתי-מוכוון			
42.7	50.4	40.7	38.7
100.0	100.0	95.3	76.7
ס"כ יתרות האשראי לחקלאות			

* אשראי הניתן לפי שיהרורים מהוראות-הנוילות ומהוראות-הנפה, נכיון-מישנה, ואשראי להון-חוזר מתקציב-הסיתות.
המקור: בנק ישראל.

(ב) הרכב האשראי הבנקאי

בשנת 1956 הקיף האשראי המוכון שניתן על-ידי הממשלה ובנק ישראל כ-57 אחוזים מכלל האשראי הבנקאי לחקלאות, בעוד שב-1955 הוא הקיף פחות מ-50 אחוז. התפתחות זו היא תוצאת העובדה כי מרבית תוספת-האשראי נמצאת במסגרת ה"הכוונה".

במסגרת "האשראי המוכון" היה לכותנה ב-1956 המשקל הגדול ביותר כגידול בודד, בעיקר בגלל הרחבת הייצור. לכותנה, אשר תפוקתה הגיעה בתשט"ז ל-7.2 מיליון ל"י, אושרו במשך

1956 הלוואות בסך 12.0 מיליון ל"י. 4 מיליון מסכום זה נועדו למימון המלאי הישן של כותנה, מיבול 1955, אך גם מיתרת הסכום מתברר כי ניתן אשראי העולה על שווי היבול. שיעור גבוה זה של המימון נובע מן הנזקים החמורים, שהביאו להשחתת מחצית היבול הכללי. למטרות אשר להן כוון האשראי, הוא ניתן בדרך-כלל כדי כיסוי חלק ניכר ביותר מהוצאות-הייצור, לתקופה שהסתיימה עם שיווק היבול.

האשראי שניתן לגידולי-שדה היה בין 3.5 ל-5.5 ל"י לדונאם (בהתיישובות החדשה יותר, ובוו-תיקה — פחות). בעוד שלפי הערכת החקלאים היו הוצאות-הזריעה והעיבוד 11 ל"י לדונאם, בממוצע. אשראי זה הוחזר כחצי שנה לאחר הקציר, כך שמימן גם את החזקת המלאי של גידולים אלה. לגידול בוטנים ליצוא ניתן אשראי שהגיע ל-80 אחוז מערך התוצרת שנועדה לייצוא. תוספת האשראי הוכוונה בעיקר לגידולי התעשייה ולפרדסנות, שתרומתם לשיפור מצבו של מאזן-התשלומים, גדולה מזו של רוב הגידולים האחרים. אך מאחר שתוצרת בעלי-החיים, שהור-חבה במידה ניכרת, משמשת מקור חשוב להכנסות החקלאים, ניתנה תוספת אשראי גם לשם מימונו של ייצור זה.

המחזור הכללי של ההלוואות שניתנו במסגרת ההכוונה הגיע ל-70 מיליון ל"י בקירוב, שהן כ-13 אחוזים מערך התפוקה הכללית וכ-20 אחוז מערך התפוקה שנמכרה על-ידי החקלאות לסק-טורים אחרים במשק.

הגידול בסך יתרות האשראי הבנקאי שעמד לרשות החקלאות, בשיעור של 24 אחוזים, היה כשיעור הגידול בתפוקה במחירים שוטפים, והוא עלה בהרבה על גידול התפוקה הממשית, שהגיע ל-16 אחוזים בלבד. גם בשנת תשט"ז עלה השיעור של גידול האשראי על שיעור גידול התפוקה, אולם גידול התפוקה באותה השנה אינו יכול לשמש מודד נכון לגידול הצרכים בהון-חוזר, משום שהיה נמוך, יחסית, בגלל הבצורת.

מאותה הסיבה אין הגידול בתפוקה בתשט"ז יכול לשמש אינדיקאטור לגידול בצרכים של הון-חוזר, ומה גם שחל שינוי בהרכב הייצור, שכן התפוקה של חומרי-הגלם, הדורשים הון-חוזר רב לאיסומם, גדלה בשיעור רב ביותר.